

УДК 94 (477) : 339.17 «1913/1914»

ПІДГОТОВЧІ ЗАХОДИ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПІДПРИЄМЦІВ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ ЩОДО УКЛАДЕННЯ НОВОГО ТОРГОВОГО ДОГОВОРУ З НІМЕЧЧИНОЮ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Ірина Шандра

Харківська державна академія культури
Україна, 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4
e-mail: irina_shandra@ukr.net

Мета грандіозних воєнних приготувань
найголовнішим чином базується на прагненні
утримати ринки або отримати нові.

М.В. Довнар-Запольський (1914 р.)

Вигідні умови зовнішньої торгівлі багато у чому визначають місце країни на світовому ринку, забезпечують економічний розвиток держави та добробут її громадян. Торгові угоди з країнами-партнерами, з одного боку, є безпосереднім втіленням взаємовигідних торгових відносин, з іншого – актом політичної сили правлячих кіл щодо захисту національних виробників і споживачів, а також стратегії загального економічного розвитку країни. Саме на таких принципах сучасна українська влада намагається будувати експортно-імпорتنі процеси, утвердити українські товари та послуги як конкурентоспроможні на світовому ринку.

У період ринкових трансформацій пореформеного періоду на українських землях сформувався один з найпотужніших економічних районів Російської імперії. На початку ХХ ст. під час підготовки нового торгового договору з Німеччиною урядовцями та представниками громадськості серед трьох найвагоміших експортних регіонів імперії було виділено Південний із центром у Харкові та Південно-Західний із центром у Києві. Економічний, підприємницький, організаційний і науковий потенціал цих територій був настільки вагомим, що імперською владою було дозволено проведення тут протягом 1913-1914 рр. з'їздів усіх зацікавлених у зовнішній торгівлі осіб.

Таке широке обговорення питань зовнішньої торгівлі було нечуванним явищем для російської дійсності. На Харківському та Київському з'їздах, окрім виступів шанованих професорів університетів і представників великого капіталу, пролунали думки кооператорів і навіть сільських господарів. Широка участь громадськості у підготовці нового торгового договору з Німеччиною, підписання якого було намічено на 1917 рік, була продиктована

реальною потребою уряду ознайомитися з міркуваннями професіоналів економічної теорії та практики, у всеозброєнні підійти до перегляду важкого для економіки Російської імперії діючого торгового договору 1904 р.

На початку ХХ ст. торгові відносини між Росією та Німеччиною були настільки взаємопов'язаними, що є хрестоматійним прикладом: 50% усього ввозу до Німеччини припадало на долю Росії, 47-50% усього ввозу до Росії – на долю Німеччини (проф. Й.М. Гольдштейн) [1, с. 58]. Російська імперія займала лише п'яте місце серед країн, куди спрямовувався німецький вивіз і розміщувалася за своїм зовнішньоторговим значенням поряд з такою невеликою країною як Швеція. Натомість, серед країн, які завозили свої товари до Німеччини, Росія займала друге місце після Північно-Американських Сполучених Штатів (проф. М.І. Туган-Барановський) [2, с. 68].

Усвідомлюючи величезну важливість передбачуваного на 1917 рік нового торгового договору з Німеччиною, урядові та громадські кола розгорнули масштабну підготовчу роботу у цьому напрямі. Усе це знайшло відображення у багатьох друкованих працях державних нарад і комісій представницьких організацій підприємців, спеціально підготовлених монографіях професорів університетів і численних статтях у періодичній пресі. Комісія з перегляду торгового договору з Німеччиною у складі редакційної колегії періодичних видань міністерства фінансів, окрім організаційної роботи, видала кілька фундаментальних друкованих праць (К.С. Лейтес «Ход работ по пересмотру торговых договоров России и Германии», В.Ю. Шимановський і К.С. Лейтес «Правительственные учреждения и общественные организации, обслуживаю-

щие в России и Германии вопросы экспорта» та ін.) [3; 4].

Російською експортною палатою були видані як спеціальні роботи з питань експорту лісу, м'яса, зерна й інших товарів, так і узагальнюючі матеріали «Трудов комиссии о пересмотре торгового договора с Германией» [5; 6; 7].

Важливою науково-аналітичною складовою процесу обговорення стали монографії професорів Й.М. Гольдштейна та М.В. Довнар-Запольського [8; 9].

Цінний фактичний матеріал про хід підготовчих робіт розміщено у власних друкованих органах представницьких організацій підприємців: «Русский экспорт» (Російська експортна палата, Санкт-Петербург), «Промышленность и торговля» (З'їзди представників промисловості й торгівлі, Санкт-Петербург), «Горно-заводское дело» (З'їзди гірничопромисловців Півдня Росії, Харків), «Торгово-промышленный Юг» (З'їзди представників промисловості й торгівлі Півдня Росії, Одеса), «Южно-русская сельскохозяйственная газета» (Харківське товариство сільського господарства) й ін. У сучасній вітчизняній науковій літературі тема участі підприємницьких кіл українських губерній у підготовці нового торгового договору з Німеччиною не знайшла свого належного висвітлення.

На основі економічних розвідок початку ХХ ст., матеріалів роботи урядових комісій і громадських інституцій, висвітлення підготовки російсько-німецького торгового договору у періодичних виданнях можливим став аналіз поглядів і конкретних організаційних заходів представницьких структур підприємців щодо підписання торгового договору 1917 р. Комплексний підхід до зазначеної проблеми дозволить визначити місце українських земель в імперському експорті, головні напрями зовнішньої торгівлі з українських територій, перспективи їхнього подальшого розвитку, механізми впливу представницьких організацій підприємців і громадськості у цілому на імперську бюрократичну машину тощо.

У більшості досліджень початку ХХ ст. однією з головних причин невдали умов договору з Німеччиною 1904 р. вважалась невідповідність Російської імперії до цих переговорів. Усунути цей недолік мала б узгоджена робота державних установ спільно з промисловими, сільськогосподарськими й іншими економічними організаціями, що мало сприяти більш вигідним результатам перего-

ворів у 1917 р. У суспільстві послідовно вкорінювалася думка, що у майбутньому торговому договорі не мають бути порушені інтереси ні сільського господарства, ні промисловості, проте перевагу слід було надавати першому.

Російська експортна палата почала роботу щодо перегляду торгового договору з Німеччиною наприкінці 1911 р. Утворена в її підпорядкуванні спеціальна комісія вважала за доцільне не обмежуватися тільки своїми зусиллями та не йти «тільки кабінетним шляхом, а, навпаки, – розсунути межі своєї роботи значно ширше, аби надати можливість будь-якій установі та будь-якій організації внести у цю роботу свіжий струмінь досвіду та практики» [10, с. 80]. Теоретичні аспекти знайшли своє відображення у друкованих працях комісії, а питання практики було вирішено узгодити на обласних з'їздах з питань експорту. За задумом Російської експортної палати ці заходи мали висвітлити експортні операції в їхньому регіональному баченні. Залучення до роботи на з'їздах якомога більшої кількості самих підприємців та їхніх представницьких організацій (біржові комітети, сільськогосподарські товариства, галузеві з'їзди й ін.) дозволило б мінімізувати недоліки попередніх торгових договорів і подати на розгляд уряду максимально повні матеріали різноманітних пропозицій і побажань, зацікавлених у товарообігу з Німеччиною осіб. Первинно було вирішено «надати достойне місце у цій роботі безпосередньому голосу земської та сільськогосподарської Росії» [10, с. 80], у зв'язку із чим усі заходи мали переважно сільськогосподарське спрямування.

Перший такий обласний з'їзд Південного району був скликаний у Харкові (20-25 березня 1913 р.), який став зразком для проведення двох наступних з'їздів. Російська експортна палата спільно з Харківським товариством сільського господарства запрошували розглянути питання експорту товарів місцевого, переважно сільськогосподарського виробництва (пшениця, борошно, солод, крупи, тютюн, цукор, спирт, м'ясо та худоба, яйця, шкіра, ліс, насіння) [11, с. 22; 12, с. 292]. Організаційний комітет з'їзду свідомо відмовився «від привабливої думки вивчити питання всіх галузей народного господарства району, сконцентрувавшись на його пшенично-ячмінній специфіці» [13, с. 18]. Особливу увагу організатори приділили розробці заходів сприяння розвитку місцевого експорту: шляхи сполучення, залізничні тарифи, зерно-

сховища, кредитування, торгово-промислові організації в експортних питаннях та інші напрями. На з'їзд прибули сільські господарі, представники земств восьми суміжних губерній, біржових комітетів, сільськогосподарських товариств, банків, залізничних управлінь, офіційні представники від міністерств фінансів, шляхів сполучення та внутрішніх справ (усього близько 100 учасників) [14, с. 124]. Почесним головою з'їзду було обрано члена Державної Ради, голову Комітету Російської експортної палати, шталмейстера В.І. Денисова; з привітальним словом виступили В.С. Кошко (представник Головного управління землеробства та землеоблаштування), проф. О.В. Дедюлін, статський радник М.Ф. фон Дітмар (голова Ради З'їздів гірничо-промисловців Півдня Росії) й ін.

Робота з'їзду проходила у двох відділах – загальному (хліботоргова, тваринницька, птахівницька й акцизна секції) та організаційному. У ході обговорень були озвучені бажані зміни в інтересах урегулювання певних аномалій, що мали місце у діючому договорі з Німеччиною 1904 р. (зниження німецького мита на пшеницю та птицю, будівництво мережі портових елеваторів, розширення кредитування під хліб, підписання ветеринарної конвенції з Німеччиною, а також збереження ввізних премій на спирт).

За результатами роботи організаційного відділу при Харківському товаристві сільського господарства було створено Обласний комітет з перегляду російсько-німецького торгового договору, до якого входили представники Харківської, Полтавської, Катеринославської, Воронежської, Херсонської, Таврійської, Чернігівської губерній та Області Війська Донського. Діяльність цього комітету полягала у систематизації статистичних даних з питань експорту, періодичній публікації власних «Трудів...», підготовці та виступах з доповідями своїх членів на громадських і земських зібраннях, організації та проведенні місцевих з'їздів. Головою комітету було обрано професора Харківського університету М.М. Соболева [15, с. 343]. Передбачувані витрати комітету на 1914 р. були заплановані у розмірі 38 000 руб., покрити які передбачалось асигнуваннями Міністерства фінансів і Міністерства торгівлі й промисловості [16, с. 431].

Незважаючи на те, що робота Харківського експортного з'їзду проходила у залі засідань З'їздів гірничо-промисловців Півдня Росії, у пресі висловлювалися припущення, що «ор-

ганізується партія аграріїв на зразок німецького союзу сільських господарів» [17, с. 7105]. Хоча переважання представників аграрного капіталу на з'їзді було очевидним, організатори заходу поспішили дати спростування цих міркувань. Харківський обласний комітет з питань експорту висловлював сподівання, що з'їзд «надасть уряду міцну базу в майбутній боротьбі за сприятливий торговий договір і цим забезпечить подальшу еволюцію південного сільського господарства» [13, с. 18].

Наступний з'їзд уже для Південно-Західного краю, скликаний за ініціативою Південно-Західного відділення Російської експортної палати, проходив у Києві 17-21 лютого 1914 р. під головуванням В.І. Денисова; були присутні близько 200 делегатів [1, с. 56]. Територіально до району з'їзду входили сім губерній: Київська, Волинська, Подільська, Полтавська, Бессарабська, Чернігівська та Херсонська [18, с. 44]. Основні напрями роботи та рішення Київського обласного з'їзду певним чином співпадали з попереднім; місцеві особливості краю простежувалися лише при обговоренні проблем Дніпровського каналу та водного сполучення Херсон-Рига. Більшість же доповідей відзначались своєю широтою та теоретичністю (проф. Й.М. Гольдштейн «Чи варто Росії бути колонією Німеччини», проф. М.М. Соболев «Російське та Німецьке народне господарство напередодні перегляду торгового договору», проф. К.Г. Воблий «Відхід на заробітки до Німеччини та російсько-німецький торговий договір») [19, с. 133]. Масштабність мала місце й у резолюціях з'їзду: впровадження додаткових мит на продукти германської промисловості, що преміюються; проведення всеросійського сільськогосподарського перепису; створення громадських або урядових бюро праці; видання довідкового бюлетеня про стан ринку праці за кордоном і т. ін. [20, с. 74-75].

Якщо Харківський з'їзд наочно показав різницю прагнень торгово-промислових та аграрних кіл, то Київський – чітко продемонстрував крах ілюзій про єдність інтересів усіх аграріїв Південно-Західного краю, адже суттєві розходження спостерігалися між великими та дрібними господарями. Вперше на обласному з'їзді прозвучали міркування представників селянських господарств в особі кількох делегатів від місцевих кооперативних організацій. Їхні судження про необхідність розширення, у першу чергу, внутрішнього ринку, а не експорту, покращення умов

праці сільськогосподарських працівників, а не заборонні заходи щодо відходу селян на заробітки до Німеччини, лунали різким дисонансом серед заяв середнього та великого капіталу. За напрямками сільськогосподарського виробництва на перший план Південно-Західного з'їзду були висунуті інтереси тваринництва, а не зернового господарства [21, с. 7].

За рішенням Київського з'їзду так само, як і Харківського, був заснований Обласний комітет з вивчення російсько-німецького торговельного договору при Південно-Західному відділенні Російської експортної палати у складі представників земств, біржових комітетів, сільськогосподарських товариств, купецького товариства, районного комітету млинарів [22, с. 200]. Комітет займався вивченням впливу діючого договору з Німеччиною на сільське господарство, промисловість і торгівлю регіону, переглядом договору в експортно-імпортному взаємозв'язку.

Організатори Південно-Західного з'їзду високо оцінили його результативність. Під час закриття з'їзду В.І. Денисов відмітив: «Ми здійснюємо велику історичну справу, яка буде відзначена літописцями, як момент загального підйому інтересу сільськогосподарської Росії до організації торгівлі» [20, с. 80]. У пресі ж з'явилися критичні зауваження стосовно проведеного заходу. «З'їзд мимоволі набув фізіономію суто станової аграрної наради, в якій потреби району, як такі, мали поступитися своїм пріоритетним місцем загальноросійським інтересам», – знаходимо на сторінках журналу «Торгово-промисловий Юг» [23, с. 17]. Друкований орган Всеросійських з'їздів представників промисловості й торгівлі гостро розкритикував Київський з'їзд, звинувачуючи доповідачів у «введенні в оману громадської думки обох зацікавлених держав» і «дешевих політичних демонстраціях»; видання заперечувало тотальну залежність Росії від Німеччини та наголошувало на необхідності розвитку власного виробництва готових продуктів замість експорту сировини [24, с. 232-233]. Журнал «Промисленность и торговля» підкреслював однобічність з'їзду, бажання протиставити інтереси сільського господарства інтересам промисловості, а також уїдливо відмічав, що якщо всі з'їзди з перегляду торговельного договору з Німеччиною будуть мати характер Київського, то «німіці можуть не турбуватися про долю торговельного договору» [25, с. 299].

Крайовий з'їзд з питань експорту у Північ-

но-Західному районі проходив з 20 по 26 березня 1914 р. у Вільно. В.І. Денисов підкреслював, що «важливо зробити колосальний всеросійський огляд для з'ясування умов нашого експорту, а для цього і проводяться обласні з'їзди... ми ніколи не думали спільно про організацію збуту продукції, від цього і були у збитку... з'їзд у Вільно, безсумнівно, принесе нам велику користь» [26, с. 231]. Більшість суджень учасників секційних засідань не обмежувалися питаннями тільки російсько-німецького договору, а охоплювали проблеми експорту в усій його повноті.

На 1914 р. Російська експортна палата передбачала скликати обласні з'їзди ще у Казані, Ризі та Москві – плани, яким не судилося справдитися. Від початку війни діючий торговельний договір з Німеччиною втратив свою чинність. Проте робота численних міжвідомчих комісій і громадських структур, на думку голови Ради З'їздів представників біржової торгівлі та сільського господарства В.І. Тімірязєва, «не тільки не повинна була припинитися, але навіть по можливості, прискоритися» [27, с. 9551]. У нових умовах завдання комісії полягало у складанні митного тарифу у відповідності із запитами воєнного часу та перспективним плануванням на післявоєнний період. Російсько-німецький торговельний договір був підписаний 3 березня 1918 р. у Бресті.

Крайові з'їзди з питань експорту були неординарним явищем суспільного життя Російської імперії на початку ХХ ст. Вперше науковці, учасники від представницьких організацій підприємців і навіть селянських господарств, були залучені до розробки питань зовнішньої торговельної політики, а уряд у своїх подальших діях прагнув мати підтримку громадськості. Робота з'їздів явно продемонструвала бажання економічної еліти країни до самовизначення та самоорганізації на ґрунті спільних економічних завдань та, у той же час, диференціацію інтересів різних підприємницьких груп.

Переважно сільськогосподарський характер усіх обласних експортних з'їздів не заважав їм охопити весь спектр торгово-промислових проблем у країні: від сезонного обкладення митом ввозу живих квітів і безмитного експорту мармеладу до питань важкої промисловості та транспортних комунікацій. Більшість побажань з'їздів мали характер загальних заходів економічного розвитку: облаштування вільних гаваней на Чорному та Балтійському морях і розширення тор-

гового флоту, заохочення кооперації, ефективна організація зерносховищ, будівництво нових шосейних і залізничних під'їзних шляхів, розвиток поштово-телеграфної справи, розширення мережі професійних навчальних закладів, спрощення умов кредитування та багато іншого.

Учасники всіх крайових з'їздів 1913-1914 рр. були спільної думки, що необхідно досягти економічної незалежності від Німеччини на випадок політичних ускладнень і припинення добросусідських відносин. На думку делегатів варто було наполегливо працювати над збільшенням обсягів вивозу до інших країн. Теорія економічної науки завжди застерігала від моноспрямованості експорту.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Съезд по вопросам экспорта // Торгово-промышленный юг. – 1914. – № 5. – С. 56-64.
2. Туган-Барановский М. Аграрный протекционизм и вздорожание сельскохозяйственных продуктов / М. Туган-Барановский // Русский экспорт. – 1911. – № 2-3. – С. 67-71.
3. Лейтес К.С. Ход работ по подготовке к пересмотру торговых договоров в России и Германии за 1913 год / К.С. Лейтес. – СПб.: Тип. ред. период. изд. м-ва ф-в, 1914. – 76 с.
4. Правительственные учреждения и общественные организации, обслуживающие в России и Германии вопросы экспорта. – СПб.: Тип. ред. период. изд. м-ва ф-в, 1913. – 45 с.
5. Труды комиссии о пересмотре торгового договора с Германией / Под ред. М.И. Туган-Барановского. – Вып. V. – СПб.: Паровая тип. Л.В. Гутмана, 1912. – 35 с.
6. Отчет Российской экспортной палаты за 1913 год. – СПб.: Тип. Т-ва А.С. Суворина, 1914. – 337 с.
7. Отчет о деятельности Юго-Западного отделения (Киев) Российской экспортной палаты за 1913 г. – СПб.: Тип. Т-ва А.С. Суворина, 1914. – 40 с.
8. Гольдштейн И.М. Русско-германский торговый договор и задачи России / И.М. Гольдштейн. – М.: Тип. О.Л. Сомовой, 1912. – 52 с.
9. Довнар-Запольский М. Русский вывоз и мировой рынок / М. Довнар-Запольский. – К.: Тип. И.И. Чоколова, 1914. – 46 с.

10. К пересмотру торгового договора с Германией // Русский экспорт. – 1911. – № 2-3. – С. 79-83.

11. Областной Съезд по вопросам экспорта в Харькове // Русский экспорт. – 1913. – № 1. – С. 22-23.

12. Из деятельности общественных учреждений по промышленности и торговле // Промышленность и торговля. – 1913. – № 6. – С. 289-293.

13. Из деятельности Харьковского общества сельского хозяйства. Областной съезд по пересмотру русско-германского договора // Южно-русская сельскохозяйственная газета. – 1913. – № 9. – С. 18.

14. Первый областной съезд по пересмотру русско-германского торгового договора // Русский экспорт. – 1913. – № 4. – С. 123-126.

15. Из деятельности общественных учреждений по промышленности и торговле // Промышленность и торговля. – 1913. – № 7. – С. 343-346.

16. Из деятельности общественных учреждений по промышленности и торговле // Промышленность и торговля. – 1913. – № 21. – С. 431-434.

17. Русская печать // Горно-заводское дело. – 1913. – № 13-14. – С. 7105-7106.

18. Положение об областном съезде Юго-Западного края по вопросам экспорта в связи с пересмотром торгового договора с Германией // Русский экспорт. – 1914. – № 1-2. – С. 44-45.

19. Труды Первого областного съезда Юго-Западного края по вопросам экспорта в связи с пересмотром русско-германского торгового договора, состоявшегося в Киеве 17-21 февраля 1914 г. – К.: Тип. А.И. Гросман, 1914. – 148 с.

20. Киевский областной съезд по вопросам экспорта // Русский экспорт. – 1914. – № 3. – С. 74-81.

21. Харьков, 6-го марта // Южно-русская сельскохозяйственная газета. – 1914. – № 9. – С. 7-9.

22. Юго-Западное отделение (Киев) // Русский экспорт. – 1913. – № 5-6. – С. 200-201.

23. Большаков А. Что дал экспортный съезд в Киеве? / А. Большаков // Торгово-промышленный юг. – 1914. – № 5. – С. 9-20.

24. Рохович Г.Я. Торговый договор с Германией на Киевском съезде / Г. Я. Рохович // Промышленность и торговля. – 1914. – № 5. – С. 231-233.

25. Киевский областной съезд по вопросам экспорта // Промышленность и торговля. – 1914. – № 5. – С. 298-299.

26. Подготовительное совещание в Вильно по созыву областного съезда по вопросам экспорта и по пересмотру русско-германского торгового договора // Русский экспорт. – 1913. – № 7-8. – С. 231.

27. Война и промышленность // Горно-заводское дело. – 1914. – № 36. – С. 9539-9555.

Шандра Ирина Підготовчі заходи представницьких організацій підприємців українських губерній щодо укладення нового торгового договору з Німеччиною на початку ХХ ст.

Одними із заходів підготовки до нового торгового договору з Німеччиною були обласні з'їзди з питань експорту, які протягом 1913-1914 рр. були скликані у найбільш важливих експортних центрах Російської імперії – Харкові, Києві та Вільно. У статті охарактеризовано Південний обласний з'їзд у Харкові та Південно-Західний у Києві, які продемонстрували виробничу специфіку цих районів, визначили пріоритетні експортні товари та необхідні умови їхнього успішного вивозу. У ході аналізу історичних джерел у статті обґрунтовано, що з'їзди мали характер широкого громадського обговорення, на їхніх засіданнях мали можливість озвучити свою думку як представники великого капіталу, так і дрібних кооперативних товариств і селянських господарств.

Ключові слова: представницькі організації підприємців, експортні з'їзди, російсько-німецькі торгові договори, Південно-Західний відділ Російської експортної палати

Шандра Ирина Подготовительные мероприятия представительных организаций предпринимателей украинских губерний к заключению нового торгового договора с Германией в начале ХХ в.

Одними из мероприятий подготовки к новому торговому договору с Германией были областные съезды по вопросам экспорта, которые на протяжении 1913-1914 гг. были созваны в наиболее важных экспортных центрах Российской империи – Харькове, Киеве и Вильно. В статье охарактеризованы Южный областной съезд в Харькове и Юго-Западный в Киеве, которые продемонстрировали производственную специфику этих районов, определили приоритетные экспортные товары и необходимые условия их успешного вывоза. В ходе анализа исторических источников в статье обосновано, что съезды имели характер широкого общественного обсуждения, на их заседаниях имели возможность озвучить свою точку зрения как представители крупного капитала, так и мелких кооперативных об-

ществ и сельских хозяйств.

Ключевые слова: представительные организации предпринимателей, экспортные съезды, российско-немецкие торговые договоры, Юго-Западное отделение Российской экспортной палаты

Shandra Iryna *The Preparation of Entrepreneur's Representative Organizations of Ukrainian Provinces for the Signing of a New Commercial Treaty with Germany at the 20th Century*

One of the preparation acts for a new commercial treaty with Germany were regional export congresses that were convened during the years 1913-1914 at the most important export centers of the Russian Empire – Kharkiv (March 1913), Kyiv (February 1914) and Vilnius (March 1914). The Russian Export Chamber was a direct organizer of the congresses and the most active members were the delegates from exchange committees, agriculture societies, branch congresses and other entrepreneur's representative organizations.

The article describes the Southern Regional Congress in Kharkiv and Southwest in Kyiv, which demonstrated the industrial specificity of these regions, identifies the priority export goods and necessary terms of their successful export. As accent the author in the article, it was especially appreciable at the congresses that the both cities were powerful commercial and industrial centers and therefore the programs of measures did not lack of the manes of the famous scientists and experienced experts in economy. The organizational result of these congresses was the formation of Regional revision-committees of the Russian-German commercial treaty.

In the analysis of historical sources, the author proves that Congresses were the wide public discussion. At their meetings had the opportunity to voice an opinion as the delegates of big business and small cooperative societies and peasant farms. It is concluded that this measures assisted o discovering the standpoint of various business groups, to clarify to causes of economic problems and to develop perspectives and further development. Author noted too that the intention of the government to involve in preparing of the new commercial treaty the widest possible circles of entrepreneurs and their representative structure would to be minimizing the shortcomings of the current commercial treaty with Germany in 1904. They must to approach the signing of the Russian-German treaty in 1917 responsible as much as possible. The preparing of treaty and development of state was interrupted by events of Great War.

Keywords: representative organizations of entrepreneurs, export congresses, Russian-German commercial treaties, Southwestern department of the Russian Export Chamber

Рецензенти:

Тихонов А.К., д.і.н., професор

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 12.06.2017 р.